

Csekő Ildikó: "A KSZR tehát könyvtár és az önkormányzatok megállapodásán alapul" - Interjú Fehér Miklóssal, a Könyvtári Intézet munkatársával

- Országos szinten Ön fogja össze a kistéleplési könyvtári ellátást. Hogyan látja ezt a kérdést, mennyire kielégítő a jelenlegi helyzet?

- A kistéleplési könyvtári ellátás a könyvtári ellátás szerves része. Ma már egyértelmű, hogy korszerűség nem képzelhető el együttműködés nélkül. Hiszen egyetlen könyvtárnak, még a legnagyobbaknak sincs olyan tudásbázisa, mint amivel a könyvtárak összessége rendelkezik. Együttműködés és tudásmegosztás - ez a két szó jelenti a korszerű könyvtári működés kulcsfogalmait. Az együttműködés ma nem hierarchikus, alá-fölé rendeltségre épülő, hanem partneri viszonyt feltételező. A működést pedig a működési forrást biztosító fenntartó - jogszabályi keretek között - teljesen önállóan határozza meg. Ez azt is jelenti, hogy szervezeti értelemben nincs egy országos szintű összefogási pont a rendszerben, én tehát - a kérdésében megfogalmazott gondolatára válaszolva - ilyen szerepet nem is tölthetnek be. Szakmai irányító központi szerep sem lehet, hiszen még egyszer említem, sem a működés kereteire, sem a működés tartalmára utasítási (irányítási) jogkörrel a fenntartón kívül senki más nem bír. És ez így van jól.

A Könyvtári Intézet és én - mint az intézet kistéleplési könyvtárellátással foglalkozó munkatársa - szakmai segítségnyújtásra, szaktanácsadásra vállalkozhatunk. Foglalkozunk elemzésekkel, trendkutatással és innovatív fejlesztésekkel, de magunk nem irányítjuk és nem szervezzük a települési könyvtári ellátást. A jelenlegi helyzetet bizalommal ítélem meg. Mint minden működésnek, a könyvtári rendszer működésének is legfontosabb eleme a fenntarthatóság. Nos, a mi esetünket - a tudatos ágazatirányítási munkának köszönhetően - világos jogi környezet jellemzi. Ez a fenntarthatóság egyik, ha nem a leglényegesebb eleme. A jogi környezet révén egyértelmű a fenntartó kiléte, szerepe, a nyilvános könyvtár, a könyvtári szolgáltatási pont feladata. A fenntarthatóság másik eleme a pénz. A KSZR finanszírozási rendszere olyan többletforrást involvált a települési könyvtári ellátási rendszerbe, amelynek révén a fenntarthatóság hosszú távon biztosítottnak látszik, sőt, látványos, érzékelhető fejlesztés (szolgáltató könyvtárak megjelenése - feldolgozott, elektronikusan is elérhető szolgáltatóhely-működtetés) megy végbe napjainkban a települési könyvtári ellátásban.

- Az elmúlt évek milyen eredményekkel jártak, gondolok például a KSZR-koncepcióra, ami nagy előrelépést jelentett a kistéleplések könyvtári ellátásának megoldásában?

- A KSZR-koncepció, illetve a többcélú kistérségi társulások könyvtári feladatellátása normatív finanszírozásának megjelenése feltételeket teremtett és forrást hozott a már emlegetett együttműködésre és tudásmegosztásra. Ezért mondhatjuk, hogy az általuk előidézett és az elmúlt években elkezdődött folyamatok korszakos jelentőséggel bírnak. Csak egy érzékelhető adattal hagy támasszam alá a változást. Közel háromezer kistéleplés (ötezer lakos alatti) található Magyarországon, mindegyikben, legalábbis elvben működött könyvtár, azaz Magyarország a könyvtárak országa volt. Az átalakulás révén ma már mintegy 1200 település nem tart fenn könyvtárat, hanem könyvtári szolgáltatást biztosít mozgókönyvtári keretben. Azaz ezeket a településeket úgynevezett szolgáltató könyvtárak látják el. Vagyis 1200-zal kevesebb helyről jelentenek statisztikát, 1200-zal kevesebb helyen végeznek könyvtári feldolgozást, feltárást, 1200-zal kevesebb helyen kell biztosítani ezekhez a szakmunkákhoz képzett munkaerőt. 1200 hellyel kevesebben szerzeményeznek, ezt is, mint ahogy a többi feladatot is (leltári nyilvántartások vezetése, katalógusok építése stb.)

központosítva, együttműködve, tudás- és forrásmegosztás alkalmazásával, azaz sokkal hatékonyabban látja el ma már a könyvtári rendszer.

- Országos szinten milyen az ellátottság? Hány települést érint a szolgáltatás? A jövőben milyen ütemben bővül az ellátott települések száma?

- A KSZR-lefedettség az országban nem egyenletes. Vannak, ahol hagyományai vannak a térségi együttműködésben megvalósuló feladatellátásnak, és vannak térségek, ahol a települések önállóságát megteremtő rendszerváltozás eredményeihez ma is foggal-körömmel ragaszkodnak, és bizalom híján - vagy, sajnos mondhatjuk, jogos félelmek okán is - nem teremthetők meg a társulások együttműködés feltételei. Országosan jelenleg mintegy 50 százalékos a lefedettség, azaz eddig minden második településre jutottunk el azok közül, ahol elvben hasznos lehet a KSZR-ellátás. Ez - véleményem szerint - nagyon jó arány, hiszen ez három év alatt jött létre. Azt gondolom, hogy a második 50 százalék KSZR-be integrálásához több idő, még hét-tíz év szükséges. Csak bízni tudok abban, hogy ezen időkeretben az ellátás rendszerében nem áll be olyan változás, amely alapjaiban akasztaná meg a folyamatot, és így 2018-ra már egy lezárt fejlődésről számolhatunk be.

- A KSZR-koncepcióban azt olvashatjuk, hogy 2009-re 171 település marad, ami még nincs bevonva a rendszerbe. Ezt a számot tarthatónak véli?

- Én erre a számra nem emlékszem a koncepcióból, de ahogy az előző kérdésre szóló válaszból kiderül, 2018-ra vélem elérni azt az állapotot, hogy mindazok tagjai lesznek a KSZR-nek, akik számára ez indokolt.

- A KSZR több működési formát támogat. Melyiket veszik leginkább igénybe?

- A legpreferáltabb működési forma a szolgáltatóhely-működtetés. Ebben az esetben a szolgáltató könyvtár egy "fixen" telepített fizikai teret tölt fel könyvtári funkcióval, és itt biztosítja a település lakossága számára a könyvtári ellátáshoz való hozzáférést. Azaz a település úgy érzi, úgy érezheti, hogy van saját könyvtára.

Az ezer fő alatti települések ellátására a KSZR-koncepció a bibliobuszt ajánlja. Nos, talán ez az a működési forma, amelynek magyarországi meghonosítása - minden erőfeszítés ellenére - nem sikeres. Nagy nehézséget jelent, hogy a buszok működtetése speciális fizikai, szakmai kritériumok teljesítésével jár. Erre a szolgáltató könyvtárak nincsenek felkészülve, nem is alkalmasak rá.

- Melyek a legégetőbb problémák, amelyek megoldásra szorulnak, milyen sorrendben kellene ezeket megoldani?

- A problémáink jelentős része nem a könyvtári rendszerben található, hanem rajtunk kívülálló. Szakembereink alulfizetettek, a kiskönyvtárak munkatársainak továbbképzése nem megoldott, hiszen nincs helyettesítő, de pénz sincs a képzésre, sajnos, jellemző a bizalom és az együttműködés hiánya is, nos, ezek a kérdések tágabb körben, társadalmi szinten orvoslandók, erre közvetlen befolyásunk nincs.

Ha házon belül keressük a problémákat, akkor az informatikai fejlesztés, a dokumentumállomány gondozása és a használói célcsoportok számára fejlesztett szolgáltatások körét mondhatom. Ezekben a területeken még mindig nagyok a hiányaink. Persze ezek jó része anyagiakon múlik, de már megjelenik e problémahalmazban az olvasóra való figyelés, az igények felmérésének, azonosításának és az igénykielégítés speciális módjai megtalálásának kérdése is. Fontos lenne, hogy a könyvtáros versenyképes legyen, megfelelő kompetenciákkal bírjon. Mert csak ekkor lesz képes a helyi igények azonosítására és a

minőségi igénykielégítés helyi módjainak megtalálására, a szolgáltatások tartósan jó színvonalú működtetésére.

- Ha már a problémákról beszélünk, azt is lehet látni bizonyára, hogy ami a rendszerben lassan vagy nem működik, az mért nem? Hol vannak a hibák?

- Valóban lehet lassan, nehézkesen működő dolgokat találni a könyvtári ellátás mai rendszerében is, már csak azért is, mert a világon nincsen olyan rendszer, ami jobban ne működhetne. Ugyan sokat fejlődünk, de továbblépésre mindig van lehetőség. A mai céljaink, fejlesztési hangsúlyaink éppen ezért nem azonosak a korábban megfogalmazottakkal. Mára előtérbe került többek között az olvasók elérése, a könyvtárhasználat propagálása, a társadalomban rögzült könyvtárkép pozitív befolyásolása, átalakítása, a minőségelvű szolgáltatás biztosítása és az olvasási kedv fokozása. Ezeken a területeken minden könyvtárnak jelentős tennivalói vannak.

- Hogyan lehetne kiküszöbölni a gondokat, és jobb teljesítményt elérni, még hatékonyabbá alakítani a szolgáltatást?

- Csak úgy, ha tudatosan tudunk építkezni, ha fejlesztéseinket, lépéseinket egymásra építjük, és minden partnerrel szorosan együttműködünk. Ehhez persze a tervező munkát erősíteni kell. A tervezéshez pedig helyzetértékelések, állapotfelmérések, adatok, információk szükségesek. Ezeket nekünk, a könyvtári munka ellátása mellett, azzal párhuzamosan kell elvégeznünk és előteremtenünk. Az ellátás minden szintjén, azaz országosan, nagyrégiókban is, de helyi, települési szinten is.

- Egy pár mondatban, röviden felvázolna, hogyan is zajlik a finanszírozás?

- A finanszírozás összetett folyamat. Az éves költségvetést a fenntartó biztosítja, de ehhez igénybe vesz állami normatívákat (ilyen például a kulturális normatíva, vagy a KSZR-normatíva), állami támogatást (ilyen például az érdekeltségnövelő), pályázati forrásokat és pályázásra, saját bevétel elérésre ösztönzi magát az intézményt is. Az intézmények a számukra jóváhagyott költségvetési összeget nem kapják kézbe, azaz a fenntartó ezt nem adja át számukra, hanem GAMESZ-ekben [a közalkalmazottak túlnyomó többségét foglalkoztató önkormányzati feladatokat ellátó költségvetési intézmények pénzügyi, gazdasági, műszaki feladatainak központosított ellátását biztosító szervezetek - a szerk.] kezeli ezt a pénzt. Ez azt jelenti, hogy több intézmény és az önkormányzat pénze is egy közös "kalapban" van elhelyezve, és mindig arra a célra történik kifizetés, ami éppen soron következik. Így ha az egyik intézmény az időarányos pénzfelhasználásában előreszalad, de van olyan intézmény, ami időarányosan kevesebbet költ, akkor lehetővé válik az, hogy a pénzkezelő szervezet időszakos forrásátcsoportosítással kezelni tudja ezt a helyzetet.

- A résztvevők közül - önkormányzatok, minisztérium, könyvtárak - honnan kellene nagyobb segítség?

- Erre nem könnyű válaszolni. Ma már elvárás, hogy maguk az intézmények is legyenek aktív szereplők a forrásszerzés folyamatában. Ráadásul a könyvtárak szolgáltató intézmények, és a szolgáltatások egy részét áruként is kezelhetik, azaz van módjuk ezek értékesítésére, ezáltal bevétel szerzésére is. Persze a nagyobb könyvtárak egészen más lehetőségekkel bírnak ezen a téren, mint a kisebb falusiak. Ha magunk mindent megtettünk a forrásszerzés érdekében, akkor lehet jogunk másokra mutogatni. De ez sem egyszerű kérdés. Hiszen minden közösségnek joga van arra, hogy meghatározza önmaga számára, a település lakossága számára milyen könyvtárat, milyen könyvtári ellátást akar fenntartani. Természetesen az erre születő válasz egyben költségvetési kérdés is, hiszen ha nagyobb alapterületen, nagyobb

dokumentumállományt, több munkatárssal működtetünk, akkor az többbe kerül, mintha mindezt kicsiben, kevesebb létszámmal tennénk. Finanszírozási, működtetési gond igazán ott és akkor van, ahol a könyvtárak küldetésérzése, a fenntartó elvárása, a jogszabályi kötelezettségekből fakadó feltételrendszer működtetése és a rendelkezésre álló forrás nincs összhangban. Ekkor mindenképpen szükségessé válik, hogy a szereplők tisztázzák egymás közt, mit és miből akarnak finanszírozni, hogy megteremtsék az összhangot a szakmai elvárás és szándék, a jogi kötelezettségek teljesítése, a fenntartó által elképzelt tevékenység és a mindehhez szükséges forrás között. Ezeket a "csatákat" a települési könyvtárak a fenntartóval, azaz az önkormányzattal vívják. Tehát nagyobb segítség valójában innen kéne.

- A pályázás folyamata hogyan zajlik? Milyen szempontok alapján döntenek az összegek odaitélésekor? Gondolom, Ön személyesen is részt vesz a pályázatok értékelésében?

- A pályázás folyamata ma már ismert a könyvtárak és a könyvtárosok számára. A pályázatkírók részletes útmutatást adnak. Pályázatra adatlapok útján, a pályázati cél leírásával lehet jelentkezni. Természetesen eltérőek azok a követelmények, amelyeket a kiíró megfogalmaz az eredményes pályázás érdekében. De általában minden pályázatnak része a költségvetés, a forrásfelhasználási terv, a megvalósítás időütemezési terve, a megvalósulás várható eredményének a bemutatása. A pályázat kiírói általában a kiírással együtt közzéteszik az értékelési szempontokat is. Ezek között találunk formaiakat, azaz az adatlap minden kérdésére válaszolni kell, be kell nyújtani a megkövetelt mellékleteket, igazolásokat stb., és találunk tartalmiakat is. Magam résztvettem már pályázati elbírálásban, jelenleg azonban sehol nem vagyok delegált kurátor.

- Munkám során azt láttam, hogy a KSZR-nek, és így a kistéleplési ellátásnak a központi filozófiája, vagy mondjuk úgy, a lényege az összefogásban van. Mi az Ön véleménye, rá lehet-e bízni a résztvevőket az együttműködésre? Sikerül közvetíteni ezt a szemléletet? Gondolok itt a kistérségekbe tömörült önkormányzatokra, ezek könyvtáira, illetve a minisztériumok, önkormányzatok, kistérségek közötti szükséges együttműködésre. Az ideális az lenne, ha minden résztvevő optimálisan venné ki részét a dolgokból. Ez megvalósul? Milyen a fenntartói hozzáállás?

- Ezekre a kérdésekre én válaszokat nem tudok adni. Ha tudnék, akkor jósnak kéne lennem. Azt gondolom, hogy van értelme a könyvtári ellátás országos rendszerét életre hívni, van értelme az ellátási szintek meghatározásának, van értelme a belső szakmai szabályozásnak, de hogy ez végigvihető-e, hogy a résztvevők együttműködésre bírhatók-e, s ha igen, mikorra, azt nem tudom. Ez már társadalmi kérdés. Ehhez, azaz az összefogáshoz és az együttműködéshez bizalomra van szükség. Ez pedig a kiszámíthatóság talaján terem, ami most akár rajtunk kívül áll, akár rajtunk múló okokból, de bizony, meglehetősen hiánycikk.

- Tudjuk, hogy a művelődéspolitiká nem lehet politikafüggő, mégis fel kell tennem a kérdést, befolyásolja-e a politika a kistéleplési ellátást, a kialakult rendszert, vagy sikerült szakmafüggőnek megtartani?

- A politikának egy célja lehet, a társadalom felemelkedése. Természetesen e cél eléréséhez megoldásokat gondol ki, bizonyos területeket preferál, másokat ezáltal önkéntelenül is háttérbe szorít. Az aktuális politika tehát természetesen befolyásolja a kistéleplési ellátást is. Örvendetes, hogy az unióhoz történő csatlakozással Magyarország egy olyan normarendszer részévé vált, amelyben a hátrányos (jelen esetben térségi) helyzet leküzdésének támogatása, az esélyegyenlőség, a társadalmi javakhoz történő hozzáférés szabadságának deklarálása alapvető érték. Így a kistéleplési ellátás kérdése már "jó helyen van", hiszen politikai szinten a kérdés támogatása eldőlt! A gyakorlati megvalósítás azonban több lehetséges úton járhat. A

művelődéspolitikai favorizálhatja a közművelődést, mint a vidékfejlesztés húzó ágazatát és intézményrendszerét, de teheti ezt a könyvtárakkal is. Mi azért dolgozunk, hogy a döntéshozókkal láttatni tudjuk, hogy a legkisebb települések számára a hátrányok leküzdésében a könyvtár az a működési tartalom, ami fenntartható, ami rendszerben működik, és ami a művelődéspolitikai minden területét (közgyűjteményügy, közművelődésügy, oktatás) szolgálni tudja. Ezért ezeken a településeken az erőforrásokat itt szükséges és érdemes felhasználni.

- Tudom, hogy Ön és kollégái, a Könyvtári Intézet munkatársai sokat járnak "terepre", azaz könyvtárakba. Mi a tapasztalata: a mindennapi gyakorlatban sikerül-e megvalósítani az elméletben kidolgozott koncepciót?

- Nemrégiben éppen egy érdekes elnevezésű, hatszáz lelkes Veszprém megyei településen, a tapolcai KSZR-keretben ellátott Nemesvitán jártam. Az ott látottak alapján azt mondhatom, igen. De tehetném ezt még sok-sok más település apropóján is. Ugyanakkor lehetnék elkeseredett is. Mert számosan vannak még azok a települések, amelyek nehezen vagy egyáltalán nem mozdíthatók. Szerencsére azonban az "elméletben kidolgozott koncepció" igazán gyakorlati és jól megvalósítható struktúra, a sikeres megvalósulások pedig támogatják az elterjedést is.

- Az országon belül, megyénként vagy régiókként milyenek az eltérések? Mindenhol igénybe veszik a KSZR szolgáltatásait?

- 2007-ben öt megyében találhattunk öt, vagy ennél több szolgáltatót. Ezekben a megyékben tehát elterjedt a KSZR-ellátás. Tíz megyében egy és négy között van a KSZR-szolgáltatók száma, négy megyében pedig nincs ilyen jellegű ellátás. Az elterjedés tehát nem egyenletes és nem egységes. De nem is lehet az. A KSZR-alakítás feltételei ugyanis nem minden kistérségben teljesíthetők. Vannak olyan települések - a mai szabályozás alapján - amelyek, még ha akarnának is, nem válhatnak ellátott helyé. Az átfogó szabályozást mindenképpen finomítani kell ahhoz, hogy ezek a problémák a jövőben ne álljanak fenn.

- A "végpontokon", azaz a könyvtárakban megfelelő a szakember ellátottság? Mi az a fő ismérv, ami egy kistéleplési könyvtárost jellemez?

- A kérdésfeltevés nagyon jó, hiszen megfelelő szakemberről szól. A kistélepléseken nem biztos, hogy bibliográfusra, osztályozóra, címléíró könyvtárosra, azaz felsőfokú végzettségű kollégára van szükség. A könyvtári munkafolyamatok ilyen helyeken szükséges része könnyen elsajátítható egy kis módszertani segítséggel. Nyitottnak, érdeklődőnek, általában műveltnak, az emberekkel bánni tudónak és helyismerettel rendelkezőnek kell lennie egy falusi könyvtárosnak. Olyan embernek, aki képes és tud is tenni a falu felemelkedéséért. Aki kreatív, meglátja a lehetőségeket, aki szervezni, mozgósítani tud, nem idegenkedik a számítógéptől, és az internetes lehetőségeket aktívan használja. Összetett és nagy kihívást jelentő feladatra összetett és nagy kihívást bíró ember kell. Szerencsére sok helyütt megtalálják az erre alkalmas embert.

- Sokak fejében keveredik a mozgókönyvtári ellátás és a bibliobusz, illetve a KSZR és az ellátórendszer fogalma. Röviden meg tudná ezeket világítani, mint a téma legilletékesebb szakembere?

- A mozgókönyvtári ellátás lényege, hogy egy szolgáltató könyvtár egy másik településen könyvtári ellátást biztosít. Az ellátás tehát "mozog", hiszen egyik településről a másikra vándorol. Attól, hogy az ellátás "mozog", még a könyvtár állhat egy helyben, azaz a falu könyvtára továbbra is működhet épületben is. Ha azonban a falu nem tart fenn semmilyen

könyvtárépületet, a szolgáltató könyvtár megteheti, hogy busszal viszi ki az állományt, és buszról, könyvtárbusz segítségével szolgáltat. Ilyenkor nemcsak az ellátás "mozog", hanem maga a könyvtár is mozgóvá válik, hiszen kerékre szerelten működik. Összegezve, a bibliobusz a mozgókönyvtári ellátás egyik formáját jelenti.

A KSZR és az ellátórendszer között is lényeges eltérés van, bár működési tartalmuk meglehetősen hasonló. Ellátórendszer esetében két könyvtár köt ellátási megállapodást. Azaz az ellátórendszert könyvtárak alkotják. KSZR-ellátás esetében egy könyvtárról, a szolgáltató könyvtárról és azokról az önkormányzatokról beszélünk, amelyek szolgáltatást rendelnek, és amelyek a szolgáltatás fogadásához könyvtári szolgáltatóhelyet tartanak fenn. A KSZR tehát könyvtár és az önkormányzatok megállapodásán alapul.

További lényeges különbség, hogy a KSZR-ellátás a könyvtári terület minden elemére kiterjed, biztosítva a könyvtári rendszer valamennyi eredményének helyi igénybevételét, míg az ellátórendszeri szolgáltatás általában a beszerzés, leltározás, esetleg katalógusépítés szintjén megáll. Szintén különbség, hogy a KSZR-ellátás a Többcélú Kistérségi Társulások révén állami normatív támogatásban részesül, azaz finanszírozásába a könyvtárat és a szolgáltatóhelyeket fenntartó önkormányzatokon kívül az állam is beszáll. Ez a többletforrás az ellátórendszerek számára nem áll rendelkezésre.

- Vannak a jövőre nézve tervek? Milyen további fejlesztések várhatók?

- A jövőre vonatkozó tervekkel érdemes szembesülni minden könyvtárosnak, könyvtárüggyel, könyvtári ellátással foglalkozó szakembernek. Szerencsére ezek már évek óta publikus tervek, amelyet szakmai viták, előkészítés után a mindenkor aktuális könyvtári stratégia tartalmaz. Ezek a stratégiák napi aktualitás szinten kötődnek a könyvtárügyhöz. Nem rövid távra, de nem is átfoghatatlanul tág időkeretre készülnek. Általában három-négy évre fogalmazzák meg az aktuális tennivalókat. Persze nemcsak úgy kitalált, valaki által érdekesnek vélt kérdések ezek, hanem a szakma aktuális helyzetének értékelésével, a továbblépés útjainak számbavételével meghatározott feladatok. A most érvényes stratégia az olvasásfejlesztést és a hozzáférés kiszélesítését jelöli meg, mint két olyan feladatot, amelyek a kistérségi könyvtárellátás jövőjét is nagymértékben befolyásolják. A közeljövő fejlesztései is ezeken a területeken várhatók.

- Köszönöm a beszélgetést, az alapos tájékoztatást!

(Az interjú 2008. október 14-én készült.)